

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-90>

УДК 336.2

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОДАТКІВ НА СПОЖИВАННЯ

APPROACHES TO ASSESSING THE FISCAL POTENTIAL OF CONSUMPTION TAXES

Маркіна Оксана Олександрівна

здобувач ступеня доктора філософії, завідувач відділу досліджень,
Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4602-1512>

Markina Oksana

Kyiv National Economic University named after V. Hetman,
Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise

У статті досліджуються теоретичні аспекти практики застосування податкової еластичності оподаткування споживання. Розкрито особливості податкової еластичності для оцінки фіскального потенціалу податків на споживання у дослідженнях українських та західних вчених. Встановлено, що сучасна західна економічна думка суттєво випереджає українську у частині глибини та різноманіття напрямів досліджень еластичності податків на споживання. Обґрунтовано, що розуміючи еластичність податків на споживання, можна на законодавчому рівні приймати обґрунтовані рішення щодо податкової реформи, прогнозування доходів та бюджетного планування. Слід зауважити, що еластичність податків на споживання, хоча і є інформативною, повинна розглядатися разом з іншими факторами, такими як справедливість, адміністративна ефективність.

Ключові слова: податки на споживання, податок на додану вартість, акцизний податок, фіскальний потенціал, еластичність податку.

The article examines the theoretical aspects of applying the tax elasticity of consumption taxation. The features of tax elasticity for assessing the fiscal potential of consumption taxes in the studies of Ukrainian and Western scholars are revealed. It is established that modern Western economic thought is significantly ahead of Ukrainian regarding the depth and diversity of research on the elasticity of consumption taxes. It is substantiated that understanding the elasticity of consumption taxes allows for making informed decisions on tax reform, revenue forecasting, and budget planning at the legislative level. It should be noted that the elasticity of consumption taxes, although informative, should be considered together with other factors, such as equity and administrative efficiency. One of the key indicators for assessing fiscal potential is the elasticity of consumption taxes. Tax elasticity is the response of tax revenues to changes in tax rates or tax bases. It provides an idea of the sensitivity of tax revenues to changes in economic conditions and taxpayer behavior. Assessing the impact of consumption taxes on income distribution is important for understanding their fairness and equity. The elasticity of consumption taxes provides an indication of their impact on the distribution of income among different groups of the population. Assessing the fiscal potential of consumption taxes requires considering economic aspects, political context, and goals. Based on the analysis of VAT and excise tax revenues for 2007–2021 in Ukraine, the paper estimates the tax elasticity of VAT and excise tax. As a result of the VAT assessment, it was concluded that VAT revenues were inelastic due to changes in the tax base and, therefore, not a sign of high fiscal potential. The results of assessing the elasticity of the excise tax in Ukraine also show a low elasticity and, on the contrary, theoretically indicate its high fiscal potential. Still, it can be realized only in conditions that reduce the level of the shadow economy. The study made it possible to distinguish the direction of elasticity of consumption taxes since, in the period of post-war reconstruction, the fiscal potential of consumption taxes will be determined mainly by consumer behavior and income levels.

Keywords: consumption taxes, value-added tax, excise tax, fiscal potential, tax elasticity.

Постановка проблеми. Оцінка фіскального потенціалу податків на споживання має вирішальне значення для політиків та еконо-

містів для розуміння ефективності та результативності податкових систем. Традиційно фіскальний потенціал оцінюється через при-

зму податкового навантаження, оцінці якого присвячена велика кількість праць українських вчених [4; 8; 9; 11]. Проте податкове навантаження саме по собі не дає повного уявлення про фіскальний потенціал податків на споживання. Важливо враховувати не тільки рівень податкового навантаження, але і реакцію платників податків на його зміну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед відомих сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених, які зробили помітний внесок у дослідження підходів до оцінки фіскального потенціалу податків на споживання, варто виділити С. Карпенко [4], А. Крисоватого [8], В. Макаренко [10], В. Мельника [11], Т. Паєнко [12] та багатьох інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, відсутні комплексні дослідження питань податкової еластичності для оцінки фіскального потенціалу податків на споживання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою проведеного дослідження є узагальнення теоретичних та прикладних аспектів еластичності податків, як показника для оцінки фіскального потенціалу податків на споживання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових показників оцінки фіскального потенціалу є еластичність податків на споживання. Податкова еластичність – це реакція податкових надходжень на зміну податкових ставок або податкових баз. Вона дає уявлення про чутливість податкових надходжень до змін в економічних умовах та поведінці платників податків. У випадку податків на споживання еластичність вимірює, як змінюються податкові надходження в результаті змін у структурі споживчих витрат [25]. Еластичність податків на споживання відіграє вирішальну роль в оцінці податкового потенціалу. Висока еластичність свідчить про те, що зміни в податкових ставках або податкових базах матимуть значний вплив на податкові надходження, що вказує на більший потенціал генерування доходів. І навпаки, низька еластичність означає, що податкові надходження залишаються відносно стабільними навіть при зміні податкових параметрів [21].

Оцінка впливу податків на споживання на розподіл доходів є важливою для розуміння їхньої справедливості та рівності. Еластичність податків на споживання дає уявлення про їхній вплив на розподіл доходів між різними групами населення. Крім того, еластичність податків на споживання дає уявлення

про зв'язок між фіскальним і регуляторним потенціалом податків на споживання. Прогресивні системи оподаткування спрямовані на зменшення нерівності в доходах, і висока еластичність податків на споживання може допомогти досягти цієї мети. Регулюючи податкові ставки або податкові бази, політики можуть забезпечити пропорційний і справедливий розподіл тягаря податків на споживання між різними рівнями доходу [15]. Ефективність є ключовим фактором при розробці податкової політики. Еластичність податків на споживання є важливим фактором у визначенні їх економічної ефективності. Висока еластичність вказує на те, що споживачі реагують на зміну податкових ставок, що призводить до потенційних змін у структурі споживання. Така реакція може сприяти ефективному розподілу ресурсів, оскільки споживачі коригують свою поведінку у відповідь на зміну податкових стимулів. З іншого боку, низька еластичність може свідчити про обмеженість змін у поведінці, що потенційно може призвести до викривлень та неефективності ринку.

Еластичність податків на споживання також має вплив на економічний добробут. Вища еластичність означає, що зміни в податкових ставках або податкових базах можуть мати значний вплив на поведінку споживачів, потенційно впливаючи на індивідуальний добробут [20]. Наприклад, якщо підвищити ставки податків на товари першої необхідності, то домогосподарства з нижчими доходами можуть зазнати більшого зниження добробуту порівняно з домогосподарствами з вищими доходами. Враховуючи еластичність при прийнятті рішень у сфері податкової політики, політики можуть пом'якшити будь-які негативні наслідки для добробуту та сприяти загальному суспільному добробуту. Еластичність податків на споживання відіграє вирішальну роль в оцінці податкового потенціалу. Висока еластичність свідчить про те, що зміни в податкових ставках або податкових базах матимуть значний вплив на податкові надходження, що вказує на більший потенціал генерування доходів. І навпаки, низька еластичність означає, що податкові надходження залишаються відносно стабільними навіть при зміні податкових параметрів [21].

Важливість податкової еластичності для оцінки фіскального потенціалу широко визнається політиками та економістами. Вона надає емпіричні дані для прийняття рішень у сфері податкової політики, таких як визначення оптимальних податкових ставок та вияв-

лення потенційного недоотримання доходів [23]. Розуміючи еластичність податків на споживання, політики можуть приймати обґрунтовані рішення щодо податкової реформи, прогнозування доходів та бюджетного планування.

Західні дослідники оцінюють довгострокову та короткострокову еластичність податків на споживання. Creedy та Gemmell (2004) оцінюють еластичність доходу та споживання податкових надходжень у Великобританії з 1989 по 2000 рік. Вони визначають дискреційні податкові зміни як суттєвий вплив на еластичність доходу і повідомляють про зростання річної еластичності прибуткового податку та падіння еластичності споживання протягом періоду їхньої вибірки [17]. Зосереджуючи увагу на періоді 1999–2013 рр., Boschi та d'Addona (2019) оцінюють короткострокову та довгострокову еластичності для Німеччини, Великої Британії та 13 інших європейських країн, використовуючи квартальні дані часових рядів після коригування на дискреційні зміни в податковій політиці [16].

У дослідженні зосередимо увагу на базовій еластичності податків, вимірюючи ендогенне зростання податкових надходжень після зміни бази оподаткування на 1%. Два ключові елементи цього визначення, які потребують подальшої розробки, – це період часу протягом якого вимірюється зміна бази на 1%, та концепція ендогенного податкового зростання. Визначення показників еластичності найчастіше здійснюється за допомогою макроекономічних моделей, теоретичних міркувань щодо еластичності доходу та аналізу часових рядів (Van den Noord, 2000) [26]. Наш підхід зосереджується на останньому методі, оскільки ми хочемо приділити особливу увагу властивостям еластичностей, що змінюються в часі. Окрім стандартного регресійного аналізу з фіксованим коефіцієнтом, аналіз часових рядів можуть також включати підхід з використанням випадкових коефіцієнтів (Otsuka and Braun, 1999) [22] та підхід зі змінною еластичністю (Fox and Campbell, 1984) [19]. Аналіз часових рядів також дозволяє економетрично врахувати аналітичну різницю між довгостроковою та короткостроковою еластичністю. Багато рядів податкових надходжень мають одиничний корінь і потребують одноразового диференціювання для отримання стаціонарності. Тоді довгострокову еластичність можна оцінити наступним чином [26]:

$$\log T_{05,t} = \theta + \delta \log B_t + \gamma_t, \quad (1)$$

де $T_{05,t}$ = податкові надходження у році t скориговані на дискреційні заходи;

- θ = перетин;
- B_t = податкова база у році t ;
- γ_t = помилка.

Для короткострокової еластичності використовується різницеве рівняння для отримання стаціонарного ряду [26]:

$$\Delta \log T_{05,t} = \alpha + \beta \Delta \log B_t + \varepsilon_t. \quad (2)$$

Короткострокові зміни податкових надходжень можуть відбуватися двома шляхами: безпосередньо, через зміни в податковій базі, та опосередковано, через відхилення від довгострокового плану. Це може призвести до ситуації, коли податкова база зменшується, але завдяки ефекту виправлення помилок, податкові надходження все ж таки зростають. Ігнорування ефекту корекції помилки може призвести до досить поганих результатів оцінки та зміщених коефіцієнтів, а значить і до помилкових рішень у сфері фіскальної політики.

Аналіз здійснювався на основі інформації Державної податкової служби про надходження ПДВ та акцизного податку за 2007–2021 рр. Початок часового ряду визначено роком, де статистика податкових надходжень гармонізована та доступна у відкритому доступі на сайті Державної казначейської служби в розділі звітності про виконання бюджету. Вибірка закінчується останнім передвоєнним роком, включати 2022 рік у вибірку некоректно через початок війни, яка однозначно радикально змінила податкові надходження та їх еластичність через зміну кількості платників податків та структуру споживання.

Корисність застосування цього методу значною мірою залежить від наявності та якості оцінок втрат або доходів від дискреційних заходів. Ми використовуємо оцінки Міністерства фінансів України та Державної податкової служби (у різні роки Міністерства доходів і зборів, Державної фіскальної служби). Перевагою цього ряду є те, що він є послідовним і порівняно довгим для такої молоді економіки як Україна. Однак недоліком є те, що не маючи коригувань ex-post, він неминуче містить помилки в прогнозах.

Крім того, ендогенні поведінкові реакції зазвичай не беруться до уваги як і перехресні податкові ефекти (вплив підвищення податкової ставки для однієї податкової категорії на надходження від іншого податку). Крім того, акцент на втратах надходжень або їх збільшення у початковий рік у деяких випадках

може означати, що враховано лише частину загального ефекту, наприклад, якщо потрібен час для того, щоб заходи дійсно почали діяти. Незважаючи на такі обмеження, це наразі єдине джерело інформації для аналізу часових рядів.

Всі податкові змінні, які мають логарифмічну форму, були перевірені на наявність одиничних коренів за допомогою розширеного тесту Дікі-Фуллера (Augmented Dickey-Fuller, ADF). Існує три варіанти проведення тесту:

(1) Перша різниця часового ряду регресується на значення лагу цього ж часового ряду. Відхилення нульової гіпотези означає, що часовий ряд походить від процесу з нульовим очікуваним значенням.

(2) Перша різниця часового ряду регресується на лагове значення того ж часового ряду та константу. Якщо нульова гіпотеза тепер відхиляється, це означає, що часовий ряд походить від процесу з ненульовим очікуваним значенням.

(3) У тестовому рівнянні за можливості також інтегровано детермінований тренд. Відхилення нульової гіпотези означає, що тут присутній тренд-стаціонарний процес, тобто стаціонарний процес можна припустити лише після вирівнювання тренду (вирівнювання та стаціонаризація тренду).

Тестове рішення приймається на основі t -значення (гіпотетичного значення параметра, що дорівнює нулю) для збереженої пояснювальної змінної в моделях

Слід зазначити, що у будь-якому з варіантів, якщо коефіцієнт регресії близький до нуля,

гіпотеза про наявність одиничного кореня не може бути відкинута. Дікі та Фуллер (1979) навели конкретні критичні значення для цього тесту. У нашому випадку для більшості податкових категорій стаціонарність була досягнута після першого диференціювання.

Що стосується довгострокових оцінок податкової еластичності, ми починаємо з OLS-оцінок з перетворенням усіх даних у логарифмічні ряди. Оскільки рівні податкових надходжень та бази оподаткування часто є нестаціонарними, оцінка довгострокових рівнянь може призвести до зміщених оцінок та непослідовних стандартні помилки. Як правило, ми використовуємо поточне значення та одне випередження і одне запізнення зміни незалежних змінних, щоб заощадити на ступенях свободи. Ендогенність податкової бази не повинна бути проблематичною в оскільки податкові надходження були скориговані на дискреційні заходи які можуть мати вплив на податкову базу. У якості незалежних змінних ми використовували приватне споживання та інвестиції у житло. У більшості праць західних вчених використовується змінна «Інвестиції у товари довготривалого використання» під якими розуміються інвестиції у житло та придбання автомобілів. В Україні така статистика несистематизована, тому ми скоригували другу змінну на «Інвестиції населення у придбання житла». На нашу думку, в Україні цей показник найточніше характеризує здатність населення до інвестицій після покриття витрат на споживання. Результати оцінок представлені в таблиці 1 та таблиці 2.

Таблиця 1

Еластичність ПДВ в Україні у 2007–2021 рр.

	Довгострокова еластичність	Короткострокова еластичність
Перетин	2,39 (33,3) ^{***}	0,00 (0,6)
Приватне споживання	0,82 (12,5) ^{***}	
Інвестиції населення в житло	0,16 (2,8) ^{**}	
Зміни у приватному споживанні		0,69 (2,9) ^{***}
Зміни в обсягах інвестицій населення в житло		0,13 (1,5)
Скоригований R ²	0,67	0,56
Кількість спостережень	15	14

Джерело: розраховано автором

Нижча за одиницю еластичність може частково відобразити вищий вплив на зміну податкових надходжень від ПДВ на деякі товари внаслідок інфляції. Хоча такий вплив повністю відображається в індексі зростання споживчих цін, реальне споживання може зменшитися, що у довгостроковій перспективі призведе до зменшення податкових надходжень. В обох досліджуваних випадках та по обох досліджуваних показниках коефіцієнт еластичності нижчий за одиницю. Це свідчить про те, що на досліджуваному відрізку часу доходи бюджету від ПДВ були нееластичними до зміни податкової бази. Низька еластичність може бути пояснена високими обсягами тіньової економіки, що безпосередньо впливає на ПДВ-надходження. Саме на цьому аспекті справляння ПДВ наголошують багато вітчизняних дослідників, зокрема С. Клименко [5], Н. Краус [7], Н. Коркуна [6], Т. Гарбар [1], Т. Тищук та ін [13]. За високого рівня тіньової економіки низька еластичність ПДВ не є ознакою високого фіскального потенціалу. Навпаки, існує високий ризик того, що послаблення в оподаткуванні ПДВ не призведуть до очікуваного зростання бази оподаткування, оскільки платники податків «навчилися» і «погодились» платити певну суму ПДВ. Саме тому ключовим аспектом у реформуванні ПДВ та реалізації його фіскального потенціалу має бути детінізація економіки, а не детінізація ПДВ як вважають окремі дослідники [2].

Еластичність ПДВ вимірює реакцію споживання на зміну ставки ПДВ або зміну бази оподаткування, але вона не відображає повний вплив ПДВ на приватні інвестиції. ПДВ, будучи податком на споживання, не

може безпосередньо стимулювати приватні інвестиції або економічне зростання. Таким чином, покладаючись лише на еластичність ПДВ для оцінки фіскального потенціалу, без урахування впливу прибуткових податків, можна проігнорувати потенційний вплив ПДВ на інвестиційні рішення та економіку в цілому. Тому уряду при розробці податкової реформи обов'язково необхідно враховувати такий вплив. Крім того, на взаємозв'язок між ПДВ, споживанням та приватними інвестиціями впливають різні складні економічні взаємодії, включаючи такі фактори, як рівень доходів, ринкова кон'юнктура та державна політика.

Результати оцінки еластичності акцизного податку в Україні протягом 2007–2021 рр. відображено в табл. 2.

Як видно з таблиці 2, еластичність акцизного податку також менше одиниці. Частково це пояснюється природою акцизного податку, адже він включається до ціни тих товарів, попит на які є нееластичним. Однак при цьому не слід ігнорувати і тіньову економіку. Хоча низька еластичність акцизного податку теоретично свідчить про його високий фіскальний потенціал, однак він може бути реалізований тільки в умовах зменшення рівня тіньової економіки. Такої ж думки дотримується і більшість українських дослідників, які вивчали проблему акцизного оподаткування протягом 2007–2023 рр., а саме В. Макаренко [10], Л. Юрчишена та Ю. Шевчук [14], С. Карпенко [4] та ін.

По-перше, низька частка тіньової економіки є необхідною умовою для максимізації фіскального потенціалу акцизних податків. Тіньова економіка – це економічна діяльність,

Таблиця 2

Еластичність акцизного податку в Україні у 2007–2021 рр.

	Довгострокова еластичність	Короткострокова еластичність
Перетин	3.01 (3.3) ^{***}	0.00 (0.4)
Приватне споживання	0.43 (2.5) ^{***}	
Інвестиції населення в житло	0.18 (2.6) ^{**}	
Зміни у приватному споживанні		0.41 (2.9) ^{***}
Зміни в обсягах інвестицій населення в житло		0.13 (1.5)
Скоригований R ²	0,63	0,58
Кількість спостережень	15	14

Джерело: розраховано автором

яка відбувається поза межами державного регулювання та оподаткування. У країнах зі значним обсягом тіньової економіки фізичні та юридичні особи часто займаються незаконною діяльністю, щоб ухилитися від сплати податків, у тому числі виробництвом, розповсюдженням та продажем підакцизних товарів. Це підриває ефективність акцизного оподаткування, оскільки значна частина економічної діяльності, пов'язаної з підакцизними товарами, залишається неоподаткованою.

Дослідження Schneider та Enste (2000) [24] демонструє, що висока частка тіньової економіки призводить до значних втрат державних доходів. Коли тіньова економіка процвітає, фізичні та юридичні особи можуть легко обійти акцизні податки, працюючи в неформальному секторі або займаючись нелегальною торгівлею. Тому зменшення розміру тіньової економіки шляхом посилення заходів з дотримання податкового законодавства, покращення управління та більш суворого правозастосування стає необхідним для реалізації повного фіскального потенціалу акцизних податків.

По-друге, ефективні заходи із запобігання контрабанді мають вирішальне значення для максимізації надходжень від акцизних податків. Контрабанда передбачає незаконне транспортування або розповсюдження підакцизних товарів через кордон або в межах країни, часто з метою уникнення вищих податкових ставок або регуляторного контролю. Контрабандні товари не лише призводять до втрат державних доходів, але й підривають ринкову справедливість та цілі громадського здоров'я.

Для ефективної боротьби з контрабандою урядам необхідно інвестувати в надійний прикордонний контроль, системи спостереження та співпрацю з міжнародними організаціями. Крім того, усунення першопричин контрабанди, таких як різниця в цінах і регуляторні розбіжності між країнами, може допомогти стримувати нелегальну торгівлю. Впровадження передових технологій, таких як сис-

теми відстеження і контролю та безпечні ланцюги поставок, довело свою ефективність у зниженні рівня контрабанди (European Commission, 2019) [18].

Крім того, міжнародне співробітництво та обмін інформацією між урядами мають вирішальне значення для боротьби з транскордонною контрабандою. Спільні зусилля в рамках таких організацій, як Всесвітня митна організація, та регіональних угод сприяють обміну розвідданими, гармонізації нормативно-правових актів та посиленню механізмів правозастосування. Цей аспект є особливо важливим для імплементації в Україні, оскільки Україна подала заяву на членство в ЄС.

Висновки. Отже, оцінка фіскального потенціалу податків на споживання вимагає врахування не лише економічних аспектів, але й політичного контексту та цілей. Еластичність податків на споживання, хоча і є інформативною, повинна розглядатися разом з іншими факторами, такими як справедливість, адміністративна ефективність та ширші рамки податкової політики. За результатами аналізу про надходження ПДВ та акцизного податку за 2007–2021 рр. в Україні, визначено оцінку податкової еластичності ПДВ та акцизного податку. В результаті оцінки ПДВ, зроблено висновок, що доходи бюджету від ПДВ були нееластичними до зміни податкової бази, а відтак не є ознакою високого фіскального потенціалу. Результати оцінки еластичності акцизного податку в Україні, теж обумовлюють низьку еластичність і навпаки теоретично свідчити про його високий фіскальний потенціал, однак він може бути реалізований тільки в умовах зменшення рівня тіньової економіки. Проведене дослідження дало змогу виокремити напрям еластичності податків на споживання, оскільки у період післявоєнної відбудови фіскальний потенціал податків на споживання визначатиметься переважно поведінкою споживачів та рівнем їх доходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарбар Т. "Транзитер" і "яма" – податкова карма або про "ризикові підприємства". URL: <http://blog.liga.net/user/tgrabar/article/8593.aspx> (дата звернення: 14.12.2022).
2. Горбатюк І. О. Методи ухилення від сплати податків як основа тіньової економіки. *Наука молода*. 2013. Вип. 20. С. 58–62.
3. Горохова О. І., Чанкіна І.В. Статистичний аналіз акцизних надходжень до зведеного бюджету України. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 13. С. 147–156.
4. Карпенко С. П. Фіскальний та регуляторний потенціал акцизного податку в контексті оподаткування тютюнових виробів. *ScienceRise*. 2015. № 3 (8). С. 30–35.

5. Клименко С. Тіньова економіка в Україні: сутність, функції та наслідки. 2012. URL: http://www.irbis.nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
6. Коркуна Н. М., Грипинська Н. В., Цегелик Г. Г. Оподаткування – основна функція державного регулювання економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 3. Т. 3. С. 152.
7. Краус Н. М. Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія: монографія. Полтава : РВВПУСКУ, 2008. 175 с
8. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 248 с.
9. Макаренко В. В. Фіскальна ефективність акцизного оподаткування в Україні. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського*. 2012. № 3 (55). С. 305–310.
10. Макаренко В. В. Напрями вдосконалення адміністрування акцизного збору в Україні. *Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2012. № 5. С. 205–215.
11. Мельник В. М. Податок на додану вартість у податковій системі. *Фінанси України*. 2017. № 9. С. 85–89.
12. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків. *Ефективна економіка* № 8. 2011. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=659> (дата звернення: 14.12.2022).
13. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ТЕН.indd532d7.pdf> (дата звернення: 14.12.2022).
14. Юрчишена Л. В., Шевчук Ю. І., Концептуальні засади адміністрування та фіскальний потенціал акцизного податку в Україні. *Фінанси, облік, банки*. № 1 (24). 2019. С. 102—112.
15. Auerbach, A. J., & Kotlikoff, L. J. (1987). *Dynamic Fiscal Policy*. Cambridge University Press. URL: https://kotlikoff.net/wp-content/uploads/2019/03/Dynamic-Fiscal-Policy_1.pdf
16. Boschi M, D'Addona S (2019) The stability of tax elasticities over the business cycle in European countries. *Fisc Stud*, 40(2), pp. 175–210 (accessed December 14, 2022).
17. Creedy J., Gemmell N. (2008) Corporation tax buoyancy and revenue elasticity in the UK. *Econ Model*, 25(1), pp. 24–37.
18. European Commission. (2019). Study on illicit trade in tobacco products and the potential for a system of tobacco traceability and security features. URL: https://health.ec.europa.eu/system/files/2019-05/tt_pressmemo_qa_en_0.pdf (accessed December 14, 2022).
19. Fox, W., and C. Campbell (1984), "Stability of the State Sales Tax Income Elasticity", *National Tax Journal*. Vol. 37, pp. 201–212.
20. Keen, M., & Lockwood, B. (2010). The Value-Added Tax: Its Causes and Consequences. *Journal of Development Economics*, 92(2), pp. 138–151.
21. Mintz, J., & Smart, M. (2001). Income Shifting, Investment, and Tax Competition: Theory and Evidence from Provincial Taxation in Canada. *Journal of Public Economics*, 79(3), pp. 527–554.
22. Otsuka, Y., and B. Braun (1999), "The Random Coefficient Approach for Estimating Tax Revenue Stability and Growth", *Public Finance Review*, 27 (6), pp. 665–676.
23. Saez, E. (2002). Optimal Income Transfer Programs: Intensive Versus Extensive Labor Supply Responses. *Quarterly Journal of Economics*. 117(3). pp. 1039–1073.
24. Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow economies: Size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*. 38(1), pp. 77–114.
25. Stiglitz, J. E. (1987). Pareto Efficient and Optimal Taxation and the New New Welfare Economics. In *Taxation, Public Goods and Urban Economics*, pp. 57–73.
26. Van den Noord, P. (2000), "The Size and Role of Automatic Fiscal Stabilisers in the 1990s and Beyond", *OECD Working Paper*, no. 230.

REFERENCES:

1. Harbar T. "Tranzhyter" i "iama" – podatкова karma abo pro "ryzkovi pidpriemstva" [Garbar T. "Transitory" and "pit" – tax karma or about "risky enterprises"]. Available at: <http://blog.liga.net/user/tgrabar/article/8593.aspx> (accessed December 14, 2022).
2. Horbatiuk I. O. (2013) Metody ukhylennia vid splaty podatkov yak osnova tinovoi ekonomiky [Methods of tax evasion as the basis of the shadow economy. Young Science]. *Nauka moloda – Young Science*. Vol. 20, pp. 58–62.
3. Horokhova O. I., Chankina I. V. (2015) Statystychnyi analiz aktsyznykh nadkhodzhen do zvedenoho biudzhetu Ukrainy [Statistical analysis of excise revenues to the consolidated budget of Ukraine]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*. Vol. 13, pp. 147–156.

4. Karpenko S. P. (2015) Fiskalni ta rehuliatorni potentsial aktyznoho podatku v konteksti opodatkuvannia tiutunovykh vyrobiv [Fiscal and regulatory potential of the excise tax in the context of taxation of tobacco products.]. *ScienceRise- ScienceRise*. Vol. 3 (8), pp. 30–35.
5. Klymenko S. Tinova ekonomika v Ukraini: sutnist, funktsii ta naslidky [Shadow Economy in Ukraine: Essence, Functions and Consequences]. Available at: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? (accessed August 17, 2023).
6. Korkuna N. M., Hrypynska N. V., Tsehelyk H. H. (2011) Opodatkuvannia – osnovna funktsiia derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky [Taxation is the main function of state regulation of the economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*. Vol. 3 (3), pp. 152.
7. Kraus N. M. (2008) *Tinovi ta ofitsiyni sektory ekonomiky: antahonistychne spivisnuvannia i vzaiemodii: monohrafiia* [Tinovi ta ofitsiyni sektory ekonomiky: antahonistychne spivisnuvannia i vzaiemodii]. Poltava: «RVVPUKU», 175 p. (in Ukrainian)
8. Krysovatiy A. I. (2010) *Dominanty harmonizatsii opodatkuvannia: natsionalni ta mizhnarodni vektory : monohrafiia* [Dominants of taxation harmonization: national and international vectors]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 248 p. (in Ukrainian)
9. Makarenko V. V. (2012) Fiskalna efektyvnist aktyznoho opodatkuvannia v Ukraini [Fiscal efficiency of excise taxation in Ukraine]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tugan-Baranovskoho – Bulletin of the Donetsk National University of Economics and Trade named after M. Tugan-Baranovsky*, vol. 22(1), pp 305–310.
10. Makarenko V. V. (2012) Napriamy vdoskonalennia administruvannia aktyznoho zboru v Ukraini [Directions for improving the administration of excise duty in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika. Vseukrainskyi naukovy-vyrobnychi zhurnal – Innovative economy. All-Ukrainian scientific and production journal*, vol. 5, pp. 205–215.
11. Melnyk V.M. (2017) Podatok na dodanu vartist u podatkovii systemi [Value added tax in the tax system]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, vol. 9, pp. 85–89.
12. Paientko T. V. (2011) Instrumenty fiskalnoho rehuliuвання finansovykh potokiv [Instruments of fiscal regulation of financial flows]. *Efektivna ekonomika* № 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659> (accessed on December 14, 2022).
13. Tinova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamy podolannia [Shadow Economy in Ukraine: Scale and Directions of Overcoming]. Available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/TEN.indd532d7.pdf> (accessed December 14, 2022).
14. Iurchyshena L. V., Shevchuk Yu. I., (2019) Kontseptualni zasady administruvannia ta fiskalni potentsial aktyznoho podatku v Ukraini [Conceptual principles of administration and fiscal potential of the excise tax in Ukraine]. *Finansy, oblik, banky – Finance, accounting, banks*, vol. 1 (24), pp. 102–112.
15. Auerbach, A. J., & Kotlikoff, L. J. (1987). *Dynamic Fiscal Policy*. Cambridge University Press. URL: https://kotlikoff.net/wp-content/uploads/2019/03/Dynamic-Fiscal-Policy_1.pdf (accessed December 14, 2022).
16. Boschi M, D'Addona S (2019) The stability of tax elasticities over the business cycle in European countries. *Fisc Stud*, 40(2):175–210.
17. Creedy J, Gemmill N (2008) Corporation tax buoyancy and revenue elasticity in the UK. *Econ Model*, 25(1):24–37.
18. European Commission. (2019). Study on illicit trade in tobacco products and the potential for a system of tobacco traceability and security features. URL: https://health.ec.europa.eu/system/files/2019-05/tt_pressmemo_qa_en_0.pdf. (accessed December 14, 2022).
19. Fox, W., and C. Campbell (1984), “Stability of the State Sales Tax Income Elasticity”, *National Tax Journal*, Vol. 37, pp. 201–212.
20. Keen, M., & Lockwood, B. (2010). The Value-Added Tax: Its Causes and Consequences. *Journal of Development Economics*, vol. 92(2), pp. 138–151.
21. Mintz, J., & Smart, M. (2001). Income Shifting, Investment, and Tax Competition: Theory and Evidence from Provincial Taxation in Canada. *Journal of Public Economics*, vol. 79(3), pp. 527–554.
22. Otsuka, Y., and B. Braun (1999), “The Random Coefficient Approach for Estimating Tax Revenue Stability and Growth”, *Public Finance Review*, vol. 27 (6), pp. 665–676.
23. Saez, E. (2002). Optimal Income Transfer Programs: Intensive Versus Extensive Labor Supply Responses. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 117(3), pp. 1039–1073.
24. Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow economies: Size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*, vol. 38(1), pp. 77–114.
25. Stiglitz, J. E. (1987). Pareto Efficient and Optimal Taxation and the New New Welfare Economics. In *Taxation, Public Goods and Urban Economics*, pp. 57–73.
26. Van den Noord, P. (2000), “The Size and Role of Automatic Fiscal Stabilisers in the 1990s and Beyond”, *OECD Working Paper*, vol. 230.